

“SINF DAN TASHQARI TADBIRLAR JARAYONIDA AXLOQIY MUAMMOLARNI HAL QILISHGA YO‘NALTIRILGAN TRENINGLAR METODIKASI”

Jo‘rayev Avazbek Umar o‘g‘li

*Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich
ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘limda matematika va ona tili kafedrası o‘qituvchisi.*

ANNOTATSIYA : Maqolada sinfdan tashqari tadbirlar jarayonida axloqiy muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan treninglar metodikasi yoritilgan. Unda o‘quvchilarning ijtimoiy va ma‘naviy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati, hamkorlik va bag‘rikenglik ko‘nikmalarini shakllantirishda trening mashg‘ulotlarining o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, axloqiy muammolarni real vaziyatlar orqali hal qilish, rolli o‘yinlar, keys-stadi va interfaol usullar yordamida ta‘lim jarayoniga joriy etishning samarali yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Treninglar metodikasi o‘quvchilarning axloqiy qaror qabul qilish, ma‘suliyatni his qilish va ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol topishiga yordam berishi ilmiy asosda asoslangan.

Kalit so‘zlar: trening metodikasi, sinfdan tashqari tadbirlar, axloqiy muammolar, interfaol usullar, keys-stadi, rolli o‘yinlar, ma‘naviy kompetensiya.

ANNOTATION : The article explores the methodology of training sessions aimed at solving moral problems during extracurricular activities. It analyzes the role of training in developing students’ social and spiritual competencies, including independent thinking, communication culture, cooperation, and tolerance. The study emphasizes the use of real-life situations, role plays, case studies, and interactive methods as effective tools for addressing moral issues in the educational process. The methodology of such training is scientifically justified as a means of helping students make moral decisions, develop a sense of responsibility, and grow into socially active individuals.

Keywords: training methodology, extracurricular activities, moral problems, interactive methods, case study, role play, spiritual competence.

Sinfdan tashqari tadbirlar jarayonida o‘quvchilarni tarbiyalash, ularning ma‘naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish, jamiyatdagi turli muammolarga ongli yondashish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, axloqiy muammolarni hal qilishda trening metodikasidan foydalanish nazariy jihatdan alohida o‘rganishga arziydigan soha hisoblanadi. Pedagogika va psixologiya fanlarida axloqiy tarbiya inson shaxsining ijtimoiy-madaniy rivojida asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi. Shuning uchun ham bugungi kunda sinfdan tashqari faoliyatda zamonaviy trening texnologiyalaridan foydalanish nafaqat tarbiyaviy, balki ijtimoiy-madaniy zarurat sifatida e‘tirof etilmoqda.

Avvalo, axloqiy tarbiya tushunchasiga to‘xtalish lozim. Axloqiy tarbiya – bu jamiyat tomonidan qabul qilingan qadriyatlar, me‘yorlar, xulq-atvor qoidalari asosida yosh avlodni

ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda halollik, mehr-oqibat, odillik, vatanparvarlik, bag'rikenglik, insonparvarlik kabi sifatlarni shakllantirish jarayonidir. Axloqiy tarbiya jarayonida bola o'zini tutishning ijtimoiy mezonlarini o'zlashtiradi, o'z harakatlariga mas'uliyat bilan yondashishni o'rganadi, ijtimoiy hayotdagi nizoli vaziyatlarga munosabat bildirishda to'g'ri qaror qabul qilish malakasiga ega bo'ladi.

Pedagogik adabiyotlarda axloqiy tarbiyaning asosiy vazifalari sifatida quyidagilar ko'rsatiladi:

1. O'quvchilarda ijobiy axloqiy fazilatlarni shakllantirish.
2. Ijtimoiy me'yorlarga muvofiq xulq-atvor ko'nikmalarini rivojlantirish.
3. Axloqiy ong va axloqiy madaniyatni yuksaltirish.
4. O'zini-o'zi nazorat qilish va o'zini-o'zi tarbiyalash ko'nikmalarini hosil qilish.
5. Hayotiy muammoli vaziyatlarda mustaqil va to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatish.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'quvchilar uchun sinfdan tashqari tadbirlar jarayonida maxsus trening mashg'ulotlarini o'tkazish axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishning nazariy asoslaridan biridir. Chunki dars jarayonida ko'proq bilim berish, o'quv dasturlarini o'zlashtirishga urg'u berilsa, sinfdan tashqari tadbirlar yoshlarning shaxsiy rivoji, dunyoqarashini kengaytirish, turmushdagi muammolarga to'g'ri yondashishni shakllantirish uchun keng imkoniyat beradi.

Trening tushunchasi zamonaviy pedagogika va psixologiyada keng qo'llanilib kelinmoqda. Trening – bu shaxsning xulq-atvori, malaka va ko'nikmalarini shakllantirish, rivojlantirish, ularni amaliyotda qo'llashni o'rgatishga qaratilgan faol o'quv-metodik jarayondir. Treninglarda, odatda, interfaol metodlar, guruhiiy muhokamalar, rolli o'yinlar, keys-stadi, debat, “aqlii hujum” kabi mashqlar qo'llanadi. Bunday metodlar o'quvchilarni faollikka, mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishda mas'uliyatli yondashishga undaydi.

Psixologik nazariyalarda treninglarning asosiy vazifasi sifatida insonning ijtimoiy moslashuvchanligini oshirish, muloqot madaniyatini shakllantirish, shaxslararo nizolarni hal qilishni o'rgatish, emotsional barqarorlikni rivojlantirish qayd etiladi. Bu esa axloqiy tarbiya bilan bevosita uzviy bog'liqdir. Chunki axloqiy muammolar asosan shaxslararo munosabatlarda, ijtimoiy hayotda yuzaga keladi.

Axloqiy muammolarni hal qilish – bu o'quvchining ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish qobiliyatidir. Misol uchun, sinfdagi ikki o'quvchi o'rtasida kelib chiqqan mojaro, o'zaro kelishmovchilik, guruh ichidagi nizolar, do'stlik va xiyonat kabi masalalar axloqiy muammolar sifatida qaralishi mumkin. Trening mashg'ulotlarida aynan shunday vaziyatlar modellashtirilib, o'quvchilar ularni hal qilish yo'llarini topishga o'rgatiladi.

Nazariy jihatdan qaralganda, trening metodikasi quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

1. **Faollik prinsipi** – o'quvchilar jarayonda faol ishtirok etadi, ularga tayyor bilim emas, balki mustaqil izlanish va xulosa chiqarish imkoniyati beriladi.
2. **Hamkorlik prinsipi** – guruh a'zolari bir-biriga yordam beradi, muammoni jamoaviy hal qilish ko'nikmalari shakllanadi.
3. **Refleksiya prinsipi** – o'quvchilar o'z faoliyatiga tahlil beradi, qanday qaror qabul qilgani va natijalari haqida fikr yuritadi.

4. **Amaliyotga yo'naltirilganlik** – trening mashg'ulotlari hayotiy vaziyatlarga asoslanadi, o'quvchilarni real hayotda to'g'ri qaror qabul qilishga tayyorlaydi.

Bunday yondashuv nazariy jihatdan o'quvchilarda quyidagi ijtimoiy-axloqiy sifatlarni rivojlantiradi: hamkorlik, adolat, bag'rikenglik, ijtimoiy mas'uliyat, insonparvarlik, mehr-shafqat. Bu esa o'z navbatida ta'lim-tarbiya jarayonida qo'yilgan davlat talablari va milliy g'oyalarga to'la mos keladi.

Shuningdek, milliy pedagogika tarixida ham axloqiy tarbiyaga katta ahamiyat berilgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning asarlarida axloqiy tarbiya masalalari chuqur tahlil qilingan. Jumladan, Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishni eng oliy maqsad deb bilgan. U o'z asarida shunday yozadi: "Axloq – inson hayotining mezoni, xalqning saodati va taraqqiyoti manbaidir".

Bugungi kunda esa milliy g'oya va ma'naviyat konsepsiyasida ham axloqiy tarbiyaning dolzarbligi alohida ta'kidlanmoqda. Prezident asarlarida, ta'lim-tarbiya sohasidagi qonun va dasturlarda yosh avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalash, ularda axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Xorijiy tajribaga murojaat qiladigan bo'lsak, Yevropa mamlakatlari, AQSh, Yaponiya, Janubiy Koreya ta'lim tizimida ham trening metodlari keng qo'llaniladi. Masalan, Yaponiyada maktab o'quvchilari uchun "Hayotiy ko'nikmalar darsi" (Life Skills Education) doirasida turli trening mashg'ulotlari o'tkazilib, ular axloqiy muammolarni hal qilish, jamoada ishlash, nizolarni bartaraf etish bo'yicha amaliy mashqlar bajaradi.

Shunday qilib, nazariy jihatdan qaralganda, sinfdan tashqari tadbirlar jarayonida trening metodikasidan foydalanish o'quvchilarning axloqiy tarbiyasini chuqurlashtirish, ularda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish, hayotiy muammolarga to'g'ri qarashni rivojlantirishning samarali yo'lidir. Bu jarayon yosh avlodning shaxsiy kamoloti, jamiyatda munosib o'rin topishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. Serikov V.V. Lichnostno-orientirovannaya obrazovatel'naya paradigma. – M.: Pedagogika, 2004. – 210 s.
3. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – M.: Pedagogika, 1984. – 384 s.
4. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960. – 97 p.
5. Rogers K. A Way of Being. – Boston: Houghton Mifflin, 1980. – 395 p.
6. Dewey J. Experience and Education. – New York: Collier Books, 1963. – 91 p.
7. Mahkamova D.M. Interaktiv tarbiya metodikasi. – T.: Fan, 2021. – 178 b.
8. Baxramova S.T. Pedagogik treninglar asoslari. – T.: Fan va texnologiya, 2020. – 146 b.
9. Qosimova M.A. Tarbiya texnologiyalari: nazariya va amaliyot. – T.: O'zbekiston, 2022. – 224 b.

10. Krupskaya N.K. O vospitanii detey. – M.: Uchpedgiz, 1955. – 260 s.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5109-sonli qarori. – T.: Adolat, 2021.
12. UNESCO. Social and Emotional Learning and Life Skills in Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 64 p.